

- Martin Bernal, *Kara Atena*, Çev. Özcan Buze, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998, 699 s.
Değerlendiren: Reyhan Ünver*

Leopold Senghor'un, "Kara Afrika duygulardır, Yunan ise zekâdır." nosyonunun öznel bir tespitten öteye giderek varoluşsal bir tanım, ben ve ötekinin tanımı, olarak kabul gördüğü bilinmektedir. Batı medeniyeti ve bu medeniyetin yaratıcısı sayılan "beyaz adam"ın, kendisi dışındakileri yok sayarak, dünya tarihini, ben ve öteki ilişkisi içinde okuduğu görülmektedir. Avrupamerkezci yaklaşım olarak adlandırılan bu algının, bazı Batılı yazar ve araştırmacılar tarafından da sorgulandığı bilinmektedir. Bunlar arasında, paradigmal bir kırılmanın başlangıç noktası sayılan, Martin Bernal'in *Kara Atena*'sına özel bir yer açmak yerinde olur.

1985 yılında ilk çıktığı andan itibaren kitabın, tarih çevrelerini epeyce rahatsız ettiği bilinmektedir. Üç ciltlik eserin ilk cildini teşkil eden elimizdeki kitap, Avrupamerkezci tarih tasavvurunun, nesnellikten uzak ideolojik bir algı olduğu savı etrafında şekillenmektedir. Yazar, Avrupa'nın üstünlüğünün, Yunan mucizesiyle açıklanan tarihsel konumlandırmaların, bir fabrikasyondan ibaret olduğunu ve Avrupa'nın kökenlerinin esas olarak Mısır ve Fenike'ye dayandığını ortaya koymaktadır. Kitapta, Yunan uygarlığını inceleyen, iki modelden bahsedilmektedir: "Eski Çağ model" ve "Aryan model." Eski Çağ modeline göre: Yunan tarihi, Mısır ve Fenike kolonilerine dayandırılmaktadır. Bernal, bu modelin öteden beri kabul gördüğünü, ancak, modelin zamanla unutturularak yerine yeni bir Yunan tarihinin yazıldığını ve bunun Aryan model olduğunu uzun uzun açıklamaktadır. Bu model, yerli Yunan halkı ile kökleri bilinmeyen Hint-Avrupa kökenli istilacıların karışımı sonucu, Yunan medeniyetinin bugünkü Avrupa'yı yarattığı, iddiasına dayanmaktadır. Bernal, Aryan modeline açıktan itiraz etmektedir ve Eski Çağ modelinde de bazı eksiklikler bulmaktadır. Ona göre, Yunan uygarlığı mucizesi, büyük oranda 18. yüzyıl boyunca sistematik olarak yaratılmıştır. Bu oluşum sürecinde; Mısır ve Fenike etkisi göz ardı edilip sonrasında Ari ırkı ortaya atılarak Yunan mucizesi vücuda getirilmiştir. Eski Çağ modelini destekleyen bu iddia ile birlikte Bernal, birtakım tarihsel düzeltmeler öngörmektedir ve bu modeli üçüncü ve kendi önerisi olan, "Düzeltilmiş Eski Çağ modeli" olarak adlandırmaktadır. Yine Bernal'e göre, 18 ve 19. yüzyıllara kadar kabul gören "Mısır-Fenike kolonileri tarafından yaratılan Yunan" savı, Avrupa'daki romantizm akımının, ırkçılığın ve Hristiyanlığın yeniden canlanmasının da etkisiyle, Aryan-Avrupalı-beyaz uygarlık olarak yeniden kodlanmıştır.

Her şeyden önce, aşına olduğumuz tarih okumalarından farklı olması, kitabı gündeme getirmeye değer kılmaktadır. Bernal'in ezber bozan görüşleri, kimliğine; "şaşkın", "sapkın" ve "yalancı" damgasını ekletse de, akademik değerlendirmeden uzaklaştırma

* Lisans Öğrencisi, İstanbul Şehir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü.

kaygısıyla, bilimsellikten uzak yaftası vurularak yok sayılmak istense de Bernal, kitabın ön sözünde de ifade ettiği gibi, paradigmaları yerinden oynatmayı ve başka bir yol olabilir insanları inandırmayı başarmıştır. Ezber bozan bu argümanların temel dayanak noktasını, özellikle dilsel araçlar oluşturmaktadır. En genel örnek olarak Bernal'in, Athena isminin Mısır kökenli olduğu ve Mısır Bilgelik Tanrıçası olan Nt'den geldiği iddiasına yer verilebilir (s. 107). Ayrıca, Yunan sözcük dağarcığının yaklaşık olarak dördte birini, Mısır, Sami ve Fenike sözcük kökenleriyle açıklamaktadır. Birçoğu yerel dil olmak üzere 20'den fazla dil bilen yazarın, birbiriyle ilişkisi olmayan diller arasındaki benzerlikleri kavrayabilecek derecede bildiği dillere hâkim olduğu da bütün bu dilsel temellendirmeler boyunca anlaşılmalıdır. Yazarın, dilsel araçların yanında, kültürel kalıntıları, mitoloji ve mimariyi de kitabında etkin olarak kullandığı görülmektedir. Yazarın ulaştığı sonuç, Levant¹ dillerinin, anlayış ve inanç tarzının, yaşayış biçimlerinin, kısaca bütün bir Levant kültürünün, Yunan kültürünü şekillendirdiğidir. Örneklerinin çokluğu ve bu örneklerin kopuvsuz, rasyonel, mantıklı ve tutarlı olarak birbirini izlemesi; yazarın ulaştığı sonuca, okuyucunun da ikna olmasını sağlamaktadır.

Bernal'e göre Eski Çağ modeli, iç kusurlar sebebiyle yıkılmamıştır; dış sebeplerle, bilinçli olarak yıkılmıştır. Kitapta, Eski Çağ modelinden sonra kabul gören Aryan modelinin beslendiği kaynaklardan biri olarak "romantizm" gösterilmektedir. Romantikler Mısır'ın medeni olmadığını iddia ederek siyah insanlara basmakalıp imajlar üretmişlerdir. Romantiklerin, "soğuk iklimlerin düşünceyi açtığı" savına dayanarak Yunanlıların kökenlerini mümkün olduğunca kuzeye yerleştirdikleri ifade edilmektedir. Yazara göre bu argümanlar, biyolojik iddiaları da beraberinde getirmektedir.

Bernal, Aryan modelin beslendiği bir diğer kaynağı, ırkçılık ve kıta şovenizmi olarak nitelendirmektedir. 18. yüzyılda Alman tarihçi ve filozofların sistematik olarak belli araçlarla, özellikle antropolojiden hareketle, Troyalıları yeni bir kültür olarak sunarak Yunan-Fenike bağına adım adım nasıl kopardıkları anlatılmaktadır. Söz konusu tarihçi ve filozofların kimler olduğunun ve bu bağlamda nasıl roller üstlendiklerinin açıkça irdelenmesi, güçlü birer kanıt olarak kitabın inandırıcılığını beslemektedir. Alman dilinin ve benliğinin geç oluşan bir kimlik oluşu ve Almanların, Yahudiliği nasıl ve neden büyük bir tehdit olarak algıladığı ile 1780'lerde yeni profesyonelleşmiş üniversitelerdeki Alman akademisyenlerin, "Yunanlar felsefeyi icat ettiler." savı ve felsefenin bu sava göre yeniden tanımlanmasının Yunanlara köken bulma işi ile gelişen, birbiriyle paralel olan bütün bir süreç incelenmektedir. Hristiyanların, Doğu'yu sömürmeyi kutsallaştırması ile Hristiyan din adamlarının Yahudilere olan üstünlüğünü kanıtlama çabasının birbirine paralel olarak gelişim gösterdiği, kitapta uzun uzun yer bulmaktadır. Bernal, 1917'den sonra Rus Devriminin Yahudiliğe bağlanması ve antisemitizm ile, eski Yunan tarihinin artık tamamen değiştiğini ifade etmektedir. Bütün bu sistematik çalışmaların geniş örnekleri kitapta açıkça ortaya konmaktadır. Yazar, Almanların Yahudilerden arındırılmış bir medeniyet yaratma sürecini, iki temel soru olan "neden ve nasıl" soru-

1 Filistin topraklarında bir bölge.

larının cevapları üzerine inşa etmektedir. Yazarın bu iki temel soruya verdiği kesintisiz cevaplar, olayların birbiriyle kopuşsuz irtibatını sağlarken rasyonel ve tutarlı sonuçlara ulaştığı da görülmektedir.

Medeniyetler tarihi, yalnızca hafıza olarak tanımlanamaz. Aynı çıkarımların, farklı bir okuma tarzıyla iki zıt ideolojinin propagandası hâline getirildiği görülebilmektedir. Dünya tarihi, bir kimliğin varlığını kabul ettirebilmesi ve düşünce üretebilmesi için kendi medeniyetini merkeze alan, yeni bir tarih okumasının üretildiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu gerçeklik, Bernal'in de temel kabulüdür. Kitabının ön sözünde, bir medeniyeti merkeze alan tarih okumasının yanlışlanamayacağını kabul etmekle beraber, bütün bir tarihin yanılmaz kanıtlarla okunamayacağını savunarak tutarlı ve akla uygun argümanlarla kendi kültürünün fabrikasyonunu ürettiğini ifade etmektedir. Bu noktada, Bernal'in medeniyet tasavvurundaki Fenike vurgusunun sebebini sorgulamak oldukça önemlidir. Fenike'nin, Sami ya da eski Yahudi medeniyeti demek olduğu bilinmektedir. Bernal'in de kimliğine bağlı bir Yahudi olduğuna atıfta bulunulduğunda, yazarın temel kaygısının Yahudi merkezli yeni bir düşünce alanı üretmek olduğunu görmek kolaylaşmaktadır. Bernal, Avrupamerkezci söylemin Yahudilik karşıtı bir söylem olduğunu ve Yahudilerin Yunan kültürü üzerindeki etkisinin görmezden geldiğini, bununla beraber kasıtlı ve sistematik olarak Yahudi benliğinin yok sayıldığını görmüştür. Bu fabrikasyonu reddederek Avrupamerkezci dilin dışında, kendi kültürünü merkeze alacak bir söylem geliştirme kaygısında olduğunu da yine kitabının ön sözünde açıkça ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımla birlikte, kitapta bütün bu savaşın Almanlık ve Yahudilik üzerine kurulduğu net olarak okunabilmektedir.

Bernal'in, Mısır vurgusu göze çarpan bir diğer noktadır. Yunan medeniyetini ve onun ötesinde muhteşem Avrupa'yı hacimce küçük olan Fenike'ye bağlamak havada kalan abartılı bir argüman olacağından Mısır medeniyetinin de katkısı vurgulanarak argüman makulleştirilmektedir. Çin üzerine uzun çalışmalara sahip olan yazar, Çin'in bağlayıcı etkisi üzerine birçok argüman üretebileceği hâlde Mısır kadar köklü kabul edilen Çin'i ya da bir başka medeniyeti pek fazla söz konusu etmiyor da neden Mısır'a özellikle vurgu yapıyor sorusu, düşünülmesi gereken bir noktadır. Bu soru iki açıdan ele alınabilir: Birincisi Mısır'a bağlamak, Bernal'e göre dolaylı olarak Levant bölgesine bağlamak anlamına gelmektedir. İkincisi ve daha da önemlisi ise Mısır'ın geçmişte büyük bir medeniyet olduğu kabul görmekle beraber, bugün Mısır'da, kökleri Afrika ile bir görüle bile hayatta kalan, aktif, güçlü, söz sahibi olabilecek bir medeniyet söz konusu değildir. Kısacası benlik iddiasında bulunacak bir Mısır ya da Afrika yoktur. Mısır'ın sadece, tarihi ve hafızası vardır. Almanlık ve Yahudilik savaşında, Yahudi kültürü için tehlikeli olmayan, Mısır gibi, bir medeniyete bayrağı teslim etmesi, bu bakımdan oldukça dikkate değer bir noktadır.

Kitapla ilgili yapılan eleştiriler göz önünde tutulduğunda, Afrikamerkezci yakıştırmasını ciddiye almak mümkün değil gibi görünmektedir. Kitapta, doğrudan bu iddiaya kanıt olabilecek bir argüman görünmemekle beraber, yukarıda açıklandığı gibi, Bernal'in asıl

derdi de zaten bu değildir. Bu noktada, büyük tartışmanın Almanlık ve Yahudilik olduğu gerçeğini görmek gerekmektedir. Diğer bir değerlendirme ise: Avrupamerkezciliğe özellikle ideolojik yanına, şiddetle karşı çıkarken Bernal, Avrupamerkezci argümanların aynı değişkenlerini farklı bir coğrafya için kullanmaktadır. Yazarın, Yahudimerkezci bir yaklaşımla Avrupamerkezci yaklaşımı yeniden ürettiği görülmektedir. Bu bağlamda, bazı çevrelerin bu esere yönelik yaptığı, nesnellikten uzak ideolojik yakıştırmaların ötesine geçtiği yorumu, sığ bir yorum olarak kalmaktadır. Avrupamerkezci düşünceleri kırma kaygısıyla, tarihin paradigmasını yeniden yazdığını ifade etse de Bernal'in, Avrupamerkezcilik karşıtı Avrupamerkezcilik söyleminden kurtulamadığı da dikkate değer bir diğer noktadır.

Bernal'in ortaya koyduğu argümanlar ve bu argümanları temellendirme şeklinden anlaşılın, yazarın asıl kaygısının, benlik mücadelesinde Yahudiliği en büyük engel olarak gören ve yok etmeye çalışan Almanlığa ve tüm Yahudi düşmanlarına karşı Yahudiliği savunmak olduğu görülmektedir. Bu noktada dünya tasavvurunun Avrupamerkezci olması ile, Yahudimerkezci olması arasında nesnellik ve ideolojik kaygılar bakımından pek bir fark olduğu iddia edilemez. Benlik kavgasının köksüzleştirme, soysuzlaştırma ve değersizleştirme ile ötekiyi yarattığını düşünürsek eserin diğer medeniyetler açısından nefes alınacak bir alan açtığı iddiası ironik görünmektedir. Fakat birbirini kopuşsuz takip eden argümanlarla, yazarın kullandığı rasyonel ve tutarlı kanıtlar, hasımlarına şapka çıkarttırabilecek derecede kitabı güçlü yapmaktadır. Kara Atena gibi güçlü bir söylemle yaratılmış bir tarih konumlandırmasının ve bundan önceki tarih okumalarının temel sorunu, kullanılan paradigmanın ne kadar evrensel ve nesnel olduğunun çözümlenmemesinde yatmaktadır. Kendisinin üstün olduğunu iddia eden bir söylemin karşısına, düşüncesini kabul ettirebilme birikim ve becerisine sahip olan birinin çıkıp mevcut tarih konumlandırmalarını ters yüz edecek bir söylem geliştirebilmesinin mümkün olduğu kanıtlanmıştır. Kısaca, tek bir yol içinde kaybolmuşken ikinci bir yol mümkün müdür sorusunun cevabını, Kara Atena ile daha güçlü çıkan bir sesle, evet mümkündür olarak vermektediriz. Sorum şu, bugün düşünce ve bilgi üretimini, efendi-köle kodlarımızdan sıyrılıp ben ve öteki ilişkisi dışında, gelişmişliğin değişkenleriyle oynayarak üçüncü bir yolla sağlamak mümkün müdür, yoksa dönemin paradigmasını olduğu gibi kabul edip yeni bir dünya tarihi yazmak kaçınılmaz bir son mudur?